

GOSPODARKA NARODOWA

10
(242)
Rok LXXX/XXI
październik
2011
s. 99-115

80 LAT *GOSPODARKI NARODOWEJ* (1931-2011)

Anna JAROSZ-NOJSZEWSKA*

Aleksander Konstanty Ivánka (1904-1975)

Aleksander Konstanty Ivánka urodził się 4 października 1904 roku w Nyitrze na Węgrzech. Jego ojciec, Aleksander Ivánka, był Węgrem i oficerem wojsk węgierskich, który dosłużył się rangi majora. Jednak na skutek konfliktów z przełożonymi, kilka lat przed I wojną światową, został przeniesiony na emeryturę i od tej pory pracował jako urzędnik bankowy. Matka, Helena z domu Antoniewicz, była Polką, z zawodu nauczycielką rysunków i języka niemieckiego. W 1905 r. jego rodzice rozwiedli się i od tej pory był wychowywany tylko przez matkę, która uzyskała prawo opieki nad synem po rozwodzie. W 1905 roku zdecydowała o powrocie w rodzinne strony. W efekcie kontakty Aleksandra Ivánki z rodziną węgierską były sporadyczne, a jego wychowaniem zajmowała się rodzina w Polsce¹.

Po przyjeździe do Kongresówki, Helena Antoniewicz z synem, zamieszkali w Ciechocinku, gdzie spędzili osiem lat, po czym w 1913 r. przeprowadzili się do Warszawy. Tam Ivánka rozpoczął naukę w gimnazjum im. Tadeusza Reya. Po wybuchu I wojny światowej, w roku 1915, na skutek wypadków wojennych rodzina przeniosła się do Kijowa, gdzie Aleksander uczęszczał do II kl. Gimnazjum Centralnego Komitetu Obywatelskiego. Jednak już w 1916 roku, z powodu trudnych warunków mieszkaniowych, rodzina przeniosła się

* Autorka jest pracownikiem Katedry Historii Gospodarczej i Społecznej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, e-mail: ajarosz@send.pl. Artykuł wpłynął do redakcji we wrześniu 2011 r.

¹ AAN, Prezydium Rady Ministrów 1918-1939, cz. VII karty kwalifikacyjne, syg. 140; Archiwum SGH, Akta osobowe doktoranta Aleksandra Ivánki, syg. J-8/FS; A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, Warszawa 1964, s. 8.

na jedną z wsi w powiecie humańskim. Kiedy Niemcy zajęli Ukrainę, pojawiła się możliwość powrotu do Warszawy, z której skorzystali i w sierpniu 1918 r. powrócili do stolicy. Wówczas Aleksander został zapisany do V klasy Gimnazjum filologicznego Kazimierza Kulwiecia. W czasie nauki w gimnazjum brał udział w pracy samopomocowej i był członkiem Harcerstwa Polskiego. Gdy zaczęła się wojna polsko-bolszewicka, nie mógł wstąpić do wojska, ponieważ nie miał wówczas jeszcze skończonych 17 lat, co było jednym z wymogów. Pracował więc w Straży Obywatelskiej, a następnie w Obywatelskim Komitecie Obrony Państwa².

W 1922 roku zdał maturę i rozpoczął studia w Wyższej Szkole Handlowej. Wybór studiów był podyktowany zainteresowaniami Ivánki, który już w latach szkolnych interesował się sprawami skarbowymi. Jako student brał czynny udział w pracach Bratniej Pomocy Studentów WSH³, Koła Ekonomistów-Studentów WSH⁴, Związku Kół Naukowych Rzeczypospolitej Polskiej, Organizacji Młodzieży Narodowej Szkół Wyższych RP oraz koła akademickiego Polskiej Macierzy Szkolnej. 1 lipca 1926 roku uzyskał dyplom zawodowy, ale dopiero po wojnie, w 1946 r., zdał egzamin uzupełniający z ekonomii politycznej oraz przedstawił pracę dyplomową na temat „Zagadnienie kredytu w Niemczech podczas wojny 1914-1918”⁵, która została uznana za odpowiadającą warunkom prac magisterskich. Na jej podstawie 24 września 1946 r. Senat SGH przyznał mu stopień magistra nauk ekonomicznych⁶.

² Archiwum SGH, Akta osobowe studenta Aleksandra Ivánki, sygn. 1742/WSH.

³ Towarzystwo „Bratnia Pomoc” Studentów Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie tzw. Bratniak, było najważniejszą organizacją studencką. Była to organizacja apolityczna, zrzeszająca głównie studentów narodowości polskiej, mająca na celu świadczenie szeroko rozumianej pomocy materialnej swoim członkom. Bratnia Pomoc reprezentowała interesy studentów wobec władz akademickich, udzielała członkom pomocy mieszkaniowej, żywnościowej, odzieżowej i lekarskiej, opiniowała podania o udzielenie ulg w opłatach szkolnych i o przyznanie pomocy materialnej, prowadziła działalność naukową i kulturalną. Mimo że przynależność do Bratniaka była dobrowolna, należeli do niej prawie wszyscy studenci. [A. Jarosz-Nojszewska, *Wyższa Szkoła Handlowa 1915-1933*, w: *Historia Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie 1906-2006*, pod red. W. Morawskiego, Warszawa 2006, s. 59-60; W. Mróz, *Działalność dydaktyczna Wyższej Szkoły Handlowej – Szkoły Głównej Handlowej w latach 1915-1930*, Warszawa 1994, s. 156-157]; W ramach swojej działalności w Bratniaku A. Ivánka opracował skrypt, który ukazał się nakładem Sekcji Naukowej Bratniej Pomocy Studentów Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie – *Ekonomia polityczna i historia doktryn ekonomicznych. Kurs repetytoryjny*, oprac. A. Ivánka, Warszawa 1925.

⁴ Koło Ekonomistów Studentów Wyższej Szkoły Handlowej powstało w 1921 roku. Było najstarszym studenckim kołem naukowym. Organizowało zebrania dyskusyjne, wycieczki krajowe i zagraniczne, prowadziło bibliotekę oraz muzeum dokumentów handlowych, monet i banknotów. [A. Jarosz-Nojszewska, *Wyższa Szkoła Handlowa...*, op. cit., s. 60]; Aleksander Ivánka był jednym z założycieli i do 1926 r. prezesem tego Koła. [A. Zawadzki, *Aleksander Ivánka 4 X 1904 – 28 X 1976*, Kronika Warszawy 1977, nr 2, s. 126; A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit., s. 66, 72].

⁵ A. Ivánka, *Zagadnienia kredytu w Niemczech podczas wojny 1914-1918*, Warszawa 1928.

⁶ Archiwum SGH, Akta osobowe studenta Aleksandra Ivánki, sygn. 1742/WSH. Numer dyplomu A. Ivánki – L. 231.

Pierwsza praca zawodowa Aleksandra Ivánki była także związana z WSH. W 1925 r. został mianowany asystentem w Katedrze Ekonomii Politycznej, którą kierował wówczas prof. Jan Dmochowski⁷. W Katedrze tej pracował do 1933 roku. Dodatkowo 6 godzin tygodniowo pracował jako sekretarz Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich⁸ oraz sekretarz kwartalnika „*Ekonomista*”⁹.

W 1927 roku, mając 23 lata, z inicjatywy Tadeusza Sztrum de Sztrema¹⁰, został przyjęty do Ministerstwa Skarbu¹¹. Karierę urzędniczą w Ministerstwie Ivánka rozpoczął od stanowiska referenta w Wydziale Polityki Finansowo-Gospodarczej, którego naczelnikiem był Wacław Fabierkiewicz¹². Wydział Polityki Finansowo-Gospodarczej wchodził w skład Departamentu Ogólnego, kierowanego przez Stefana Starzyńskiego¹³. Od tego momentu przez 12 lat był związany

⁷ Akta osobowe pracownika SGH Aleksandra Ivánki J-9/K 1950/1951; Jan Dmochowski (1877-1928) – ekonomista, profesor i rektor Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie. Członek redakcji „*Ekonomisty*”, sekretarz generalny i wiceprezes Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich, założyciel Instytutu Naukowej Organizacji, organizator i działacz Polskiej Macierzy Szkolnej. [J. Kaliński, *Jan Dmochowski. Rektor WSH w 1928 r.*, w: *Poczet rektorów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie*, Warszawa 2006, s. 29-30].

⁸ Archiwum SGH, Akta osobowe pracownika SGH Aleksandra Ivánki, syg. J-9/K 1950/1951; Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich powstało w 1917 r. Od początku działalności istniały w nim cztery sekcje: teorii ekonomii, statystyki, polityki ekonomicznej i polityki społecznej.

⁹ Akta osobowe pracownika SGH Aleksandra Ivánki, syg. J-9/K 1950/1951; „*Ekonomista*” – kwartalnik wydawany w Warszawie począwszy od 1900 r. W latach 1922-1939 był organem Towarzystwa Statystyków i Ekonomistów Polskich. Od końca lat 20. „*Ekonomista*” zajmował się głównie teorią ekonomii, zawierał też bogaty dział recenzji z polskiej i zagranicznej literatury fachowej [J. Kofman, *Ekonomista*, w: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. 1, Warszawa 1981, s. 157; szerzej patrz: Z. Landau, W. Sierpiński, *Osiemdziesiąt lat Ekonomisty 1900-1980*, „*Ekonomista*” 1980, nr 5-6, s. 1027-1050].

¹⁰ Tadeusz Sztrum de Sztrem (1892-1968) – statystyk, ekonomista, członek PPS, organizator pomocy dla powstań śląskich, wieloletni pracownik IGS i GUS, bliski współpracownik Stefana Starzyńskiego. Od 1926 r. pracownik Ministerstwa Skarbu – był zastępcą naczelnika Wydziału Polityki Finansowo-Gospodarczej, kierowanego przez W. Fabierkiewicza. W czasie II wojny światowej jeden z przywódców PPS-WRN. Po wojnie naczelnik Wydziału Statystycznego CUP. Był więziony w okresie stalinowskim. Później pracownik PWN. [A. Leinwand, *Tadeusz Sztrum de Sztrem*, Warszawa 1987, passim].

¹¹ AAN, Prezydium Rady Ministrów 1918-1939, cz. VII karty kwalifikacyjne, syg. 140; A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit., s. 89.

¹² Wacław Fabierkiewicz (1891-1967) – ekonomista, referent w Biurze Pracy Społecznej (1918-19), urzędnik w Ministerstwie Apropozycji (do 1923), starszy radca w Ministerstwie Przemysłu i Handlu (do 1926), naczelnik wydziału w Ministerstwie Skarbu (1927) i GUS (1928), ponownie w Ministerstwie Skarbu jako dyrektor Dep. Ceł (1929-33), dyrektor biura ekonomicznego w Zarządzie Miejskim m.st. Warszawy (1934-38), przewodniczący Państwowej Rady Ubezpieczeń (1937), dyrektor Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń. Równocześnie w latach 1920-1926 pracował w Instytucie Gospodarstwa Społecznego. Poseł III kadencji 1930-1931 – zrzekł się mandatu w 1931 r. Członek Rady Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich. [S. Łoza, *Czy wiesz kto to jest?*, t. 1, Warszawa 1938, s. 169; A. Ivánka, *Profesor Wacław Fabierkiewicz (1891-1967)*, *Ekonomista* 1968, nr 3, s. 569-571].

¹³ Stefan Starzyński (1893-?) – działacz polityczny i gospodarczy. Od 1934 r. komisaryczny prezydent Warszawy. Przeszedł do pracy w Ministerstwie Skarbu jako dyrektor departamentu ogólnego w październiku 1926 r., we wrześniu 1929 r. awansował na wiceministra.

ze Stefanem Starzyńskim, którego już wcześniej znał ze spotkań Stowarzyszenia Wychowanków Wyższej Szkoły Handlowej¹⁴. W tym czasie, z wyjątkiem półtorarocznego pobytu w Głównym Urzędzie Statystycznym i rocznej służby wojskowej, przez cały czas, a więc prawie 10 lat był urzędnikiem w Ministerstwie Skarbu. Aleksander Ivánka, szybko zdobył zaufanie Starzyńskiego zarówno jako bezpartyjny ekspert finansowy, jak i oddany urzędnik. Starzyński postarał się, aby Ivánka zajmował kolejno kierownicze funkcje w ministerstwie: kierownika Wydziału Podatków i Finansów Samorządowych w Departamencie Podatków i Opłat, kierownika Wydziału Budżetów Związków Prawno-Publicznych i Naczelnika Wydziału Polityki Budżetowej¹⁵.

Kontakty Ivánki i Starzyńskiego były nie tylko służbowe. Spotykali się także na zebraniach Stowarzyszenia Wychowanków Wyższej Szkoły Handlowej, które odbywały się regularnie w lokalu stowarzyszenia przy ul. Miodowej 11. Obaj byli też członkami Zakonu Dobra i Honoru Polski¹⁶. Po latach Aleksander Ivánka wspominał: „W 1930 r. zwrócono się do mnie z propozycją wstąpienia do niedawno założonej organizacji ideologicznej pod piękną nazwą: Zakon Dobra i Honoru Polski. Była to organizacja założona przez grupę piłsudczyków-legionistów, stawiająca sobie za cel wypracowanie zasad nowego ustroju, przede wszystkim opierając się na zasadach moralnych i podporządkowując interesy osobiste interesom państwa. Wypracowanie tych zasad miało nastą-

W Ministerstwie pracował do 17 grudnia 1932 r., kiedy objął stanowisko wiceprezesa Banku Gospodarstwa Krajowego. Równocześnie Starzyński prowadził wykłady w Wyższej Szkole Handlowej. W kierowanych przez siebie instytucjach skupiał wielu absolwentów WSH, zachęcając ich do walki o nowe metody polityki gospodarczej. [M. Drozdowski, *Stefan Starzyński, prezydent Warszawy*, wyd. II, Warszawa 1980, s. 25, 37]

- ¹⁴ P. Janus, *W nurcie polskiego etatyzmu. Stefan Starzyński i Pierwsza Brygada Gospodarcza 1926-1932*, Kraków 2009, s. 225; Stowarzyszenie Wychowanków Wyższej Szkoły Handlowej powstało w 1912 r. jako Koło b. Wychowanków Wyższych Kursów Handlowych im. Augusta Zielińskiego. Koło prowadziło działalność samopomocową, naukową i towarzyską. Udzielało pożyczek absolwentom WSH, pomagało znaleźć pracę, organizowało odczyty z dziedziny ekonomiczno-handlowej, wydawało własne publikacje. W 1928 roku Koło zostało przekształcone w Stowarzyszenie Wychowanków WSH. Zasłużonymi działaczami Koła i Stowarzyszenia byli m.in. Stefan Starzyński, Waclaw Szurg. [A. Jarosz-Nojszewska, *Wyższa Szkoła Handlowa...*, op. cit., s. 60-61; *W XX-lecie Stowarzyszenia Wychowanków Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie*, Warszawa 1933, s. 6-10].
- ¹⁵ M.M. Drozdowski, *Stefan Starzyński. Legionista, polityk gospodarczy, prezydent Warszawy*, Warszawa 2006, s. 126.
- ¹⁶ P. Janus, op. cit., s. 158-163, 228, 231; Historia i działalność Zakonu Dobra i Pokoju jest mało znana. Zakon powstał przed I wojną światową. Grupował oficerów wysokiej rangi. Na jego czele stał Adam Skwarczyński, późniejszy redaktor „Gazety Polskiej” i założyciel miesięcznika „Droga”. Po I wojnie światowej działalność Zakonu została wznowiona. Zakon był elitarną organizacją. Nabór nabywał się w drodze kooptacji. Na czele Zakonu stał Pierwszy Żołnierz, którym był Adam Skwarczyński. Kierował on pracami Zakonu przy pomocy Kapituły. Zakon dzielił się na Koła żołnierskie. Na czele każdego Koła stał Starszy Żołnierz. Każde Koło miało swojego opiekuna z ramienia Kapituły i nosiło nazwę wybranego przez siebie symbolicznego patrona. Po śmierci Skwarczyńskiego Zakon został rozwiązany. [A. Ivánka, *Żołnierz Dobra i Honoru Polski*, w: *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, oprac. M.M. Drozdowski, Warszawa 1982, s. 80-85; L. Chajm, *Polskie wolnomularstwo 1920-1938*, Warszawa 1984, s. 161].

pić w drodze intelektualnej pracy poszukiwawczej i przez dyskusje w obrębie Zakonu¹⁷. W Zakonie Aleksander Ivánka należał do koła skarbowców im. Mikołaja Kopernika, którego opiekunem z ramienia Kapituły był Stefan Starzyński. Zebrania koła skarbowców często odbywały się w prywatnym mieszkaniu Starzyńskiego i trwały do późnych godzin nocnych¹⁸. Jak wynika z badań Piotra Janusa, w czasie nieformalnych spotkań i dyskusji koła skarbowców wykluwały się koncepcje grupy ludzi, którzy z czasem zostali nazwani Pierwszą Brygadą Gospodarczą lub Grupą Frontu Gospodarczego¹⁹.

Pierwsza Brygada Gospodarcza była pierwszą sformalizowaną grupą ludzi, którzy mieli odwagę opowiadać się za wzrostem czynnego udziału państwa w życiu gospodarczym. Pojawiła się w polskim życiu publicznym po przewrocie majowym 1926 roku. Była to grupa skupiona wokół Stefana Starzyńskiego²⁰. W skład Pierwszej Brygady Gospodarczej wchodził przede wszystkim urzędnicy państwowi, w większości pracownicy średniego szczebla w Ministerstwie Skarbu²¹. Brygada nie miała w swoim gronie wybitniejszych teoretyków ekonomii. Starzyński, nazywany przez Lewiatana „chorążym etatyizmu” nie wykazywał głębszych zainteresowań teorią ekonomii. Celem Brygady było zwrócenie uwagi na rozbieżność między obowiązującą wśród sfer akademickich teorią liberalną a istniejącą praktyką gospodarczą. Aleksander Ivánka, który był aktywnym członkiem Pierwszej Brygady Gospodarczej, tak wspominał jej działalność: „Wojskowa nazwa „brygada” była daleka od odzwierciedlenia jakiegś a la wojsko organizacji i metod pracy. Organizacji w ogóle żadnej nie było, nie było to więc żadne ugrupowanie czy zgrupowanie. Nie było żadnych zebrań i dyskusji, z wyjątkiem początkowego okresu 1927 roku. Nie było nawet żadnej metodycznej pracy, każdy dawał w artykułach własny dorobek myślowy. Kontakty między ludźmi odbywały się przede wszystkim w toku bieżącej pracy urzędowej”²². Ivánka wziął udział w zbiorowych publikacjach Brygady²³. W tym

¹⁷ A. Ivánka, *Żołnierz Dobra i Honoru Polski*, op. cit., s. 81.

¹⁸ P. Janus, op. cit., s. 160-162; A. Ivánka, *Żołnierz Dobra i Honoru Polski*, op. cit., s. 82.

¹⁹ P. Janus, op. cit., s. 162.

²⁰ M. Drozdowski, *Stefan Starzyński, prezydent Warszawy*, op. cit., s. 41.

²¹ Do najaktywniejszych członków Brygady należeli: Aleksander Konstanty Ivánka, Antoni Krahelski, Waclaw Fabierkiewicz, Julian Kulski, Władysław Landau, Tadeusz Szturm de Sztrem – pracownicy Ministerstwa Skarbu, Wincenty Jastrzębski – wiceprzewodniczący Komisji Ankietowej, Józef Kożuchowski – były minister przemysłu i handlu, Roman Górecki – prezes Banku Gospodarstwa Krajowego, Adam Loret – dyrektor Lasów Państwowych, Władysław Gieysztor i Czesław Peche – redaktorzy naczelni proraządowego tygodnika „Przemysł i Handel” (późniejsza „Polska Gospodarcza”). [P. Janus, op. cit., s. 226-325; U. Zagóra-Jonszta, *Pierwsza Brygada Gospodarcza i Klub Gospodarki Narodowej wobec ekonomicznej roli państwa*, *Ekonomista* 1993, nr 2, s. 213; na temat Pierwszej Brygady Gospodarczej patrz też: U. Zagóra-Jonszta, *Spory o model gospodarki Drugiej Rzeczypospolitej (Problemy etatyizmu, planowania i kartelizacji)*, Katowice 1991, passim; K. Dziewulski, *Spór o etatyizm: dyskusja wokół sektora państwowego w Polsce międzywojennej 1919-1939*, Warszawa 1981, s. 132-157].

²² A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit., s. 119.

²³ Jesienią 1928 roku tworzący Pierwszą Brygadę Gospodarczą zwolennicy etatyizmu uczcili dziesiątą rocznicę odzyskania niepodległości Polski opublikowaniem prac zbiorowych, w których dowodzili konieczności rozszerzenia etatyizmu. Były to prace „Na froncie gospodarczym.

okresie publikował także swoje artykuły w miesięczniku „Droga”²⁴, który był jednym z czasopism pozostających pod dużym wpływem Zakonu Dobra i Pokoju Polski i miejscem publikacji artykułów wielu członków Brygady. W pracach Pierwszej Brygady Gospodarczej zajmował się sprawami karteli i trustów²⁵.

Zainteresowanie naukowe Ivánki problematyką kartelową, wiązało się z jego pracą zawodową w Ministerstwie Skarbu. W latach 1928-29 brał on udział w reorganizacji kartelu cukrowego i kartelu drożdżowego²⁶. W tym samym czasie uczestniczył w pracach komisji, która opracowywała ustawę kartelową. Po latach wspominał, że: „Jedną z pierwszych poważniejszych prac moich w Wydziale Polityki Finansowo-Gospodarczej był projekt ustawy kartelowej. Zajmowała się nią komisja powołana *ad hoc* przez Starzyńskiego, której on przewodniczył. (...) Ja byłem czymś w rodzaju sekretarza komisji i referenta spraw kartelowych w wydziale u Fabierkiewicza. Komisja zbierała się w gabinecie Starzyńskiego w Ministerstwie wieczorami lub w niedzielę przed południem, co dawało kilka godzin czasu na żywą i ciekawą dyskusję. Temat był dyskutowany gruntownie, posiedzeń odbyło się szereg. Naprzód były dyskutowane przesłanki ogólne do ustawy, a więc rola karteli w życiu gospodarczym i stosunek państwa do nich, dopiero na bazie tej dyskusji powstały przesłanki do samej ustawy kartelowej, a następnie tekst samego projektu”²⁷. Gotowy projekt ustawy został przesłany przez ówczesnego ministra skarbu Gabriela Czechowicza premierowi Kazimierzowi Bartłowi w lutym 1928 r. Jednak brak zainteresowania rządu sprawami ustawodawstwa kartelowego spowodował, że projekt ten został „według kompetencji” przesłany do Ministerstwa Przemysłu i Handlu, gdzie przez kolejne lata pracowano nad projektami ustawy kartelowej²⁸.

W 1929 roku, bezpośredni przełożony Ivánki, Wacław Fabierkiewicz został zwolniony z Ministerstwa Skarbu i został naczelnikiem Wydziału Statystyki

W dziesiątą rocznicę odzyskania niepodległości” oraz „Zagadnienia gospodarcze Polski współczesnej”. Ponadto nakładem tygodnika „Przemysł i Handel” ukazała się praca „Przemysł i Handel 1918-1928” oraz kilka mniejszych rozpraw S. Starzyńskiego i innych członków Brygady [U. Zagóra-Jonszta, *Etatyzm w polskiej myśli społeczno-ekonomicznej Górnego Śląska: 1922-1939*, Wrocław 1996, s. 5].

²⁴ „Droga” – czasopismo społeczno-gospodarcze i kulturalno-literackie, ukazujące się w Warszawie w latach 1922-1937, początkowo jako dwutygodnik, a od 1923 roku jako miesięcznik. Było to główne pismo teoretyczne obozu Józefa Piłsudskiego, wokół którego skupili się radykalni demokraci i socjaliści. Redaktorem „Drogi” był Wiliam Horzyca. [A. Notkowski, *Droga*, w: *Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 81].

²⁵ A. Ivánka, *Zagadnienia kartelizacji w Polsce*, w: *Pięć lat na froncie gospodarczym*, t. II, Warszawa 1931, s. 364-384; idem, *Zagadnienia polityki gospodarczej państwa wobec karteli i trustów*, w: *Zagadnienia gospodarcze Polski współczesnej*, Warszawa 1928, s. 98-127.

²⁶ A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit., s. 152-159.

²⁷ Ibidem, s. 147. O szczegółach pracy komisji i opracowanym przez nią projekcie Ustawy Kartelowej patrz: A. Podolska-Meducka, *Polskie ustawodawstwo kartelowe w latach 1918-1939*, Warszawa 2003, s. 95-102.

²⁸ Z. Landau, *Rozwój ustawodawstwa kartelowego w Polsce międzywojennej na tle polityki kartelowej rządu*, *Kwartalnik Historyczny* 1972, z. 1, s. 75; szerzej patrz: A. Podolska, op. cit., s. 102 i nn.

Handlu Zagranicznego w Głównym Urzędzie Statystycznym. Postarał się on o przeniesienie Ivánki do GUS, a Ivánka zgodził się, ponieważ po odejściu Fabierkiewicza z ministerstwa, rola i znaczenie prac Wydziału Polityki Finansowo-Gospodarczej bardzo zmalały. W efekcie w 1929 Ivánka rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym, początkowo jako referent, jednak kiedy Fabierkiewicz powrócił do Ministerstwa Skarbu, objął po nim stanowisko naczelnika Wydziału Statystyki Handlu Zagranicznego i Komunikacji²⁹. Zainteresowanie statystyką i praca w GUS sprzyjały jego pracy naukowej, co zaowocowało opublikowaniem pracy zatytułowanej „Statystyka handlu wewnętrznego w Polsce”³⁰. W lutym 1931 roku, oddelegowany przez GUS, wyjechał w podróż po europejskich urzędach statystycznych. Odwiedził Berlin, Brukselę, Paryż, Pragę i Wiedeń. Dzięki temu poznał odrębności i cechy specyficzne statystyk handlu zagranicznego różnych krajów³¹. W 1931 roku został powołany w skład Komitetu Redakcyjnego, który kierował działalnością wydawniczą GUS i współpracował przy wydawaniu Małego Rocznika Statystycznego³².

W tym samym roku, Aleksander Ivánka został jednym z założycieli dwutygodnika „Gospodarka Narodowa” i wszedł w skład jego Komitetu Redakcyjnego³³. Po wojnie wspominał, że: „Komitet Redakcyjny *Gospodarki Narodowej* nie tylko redagował pismo, ale stanowił, i to przede wszystkim, pogotowie autorów, obowiązanych do wypełnienia numeru w przypadku, gdyby okazał się brak materiału. Otóż na przestrzeni 8 lat istnienia *Gospodarki* materiału było stale brak”³⁴. Znaczną część tekstów członkowie Klubu pisywali pod pseudonimami. Stosowanie pseudonimów spowodowane było z jednej strony tym, żeby w przypadkach jaskrawej krytyki poczyniań własnego resortu, nie podkreślać tego nazwiskiem, z drugiej zaś tym, aby nie powtarzały się zbyt często na łamach

²⁹ A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit., s. 181.

³⁰ A. Ivánka, *Statystyka handlu wewnętrznego w Polsce*, Kwartalnik Statystyczny 1930, t. 7, z. 4, s. 1564-1576; A. Ivánka, *Statystyka handlu wewnętrznego w Polsce*, Warszawa 1930.

³¹ Ibidem, s. 194.

³² Pierwsze wydanie Małego Rocznika Statystycznego ukazało się w 1930 roku z inicjatywy Tadeusza Sztruma de Sztrema w 1930 r. w nakładzie 2000 egzemplarzy. Wkrótce Mały Rocznik Statystyczny stał się jednym z najpopularniejszych wydawnictw w Polsce, do czego przyczyniły się duża ilość danych, dobry układ, wygodny format i niska (tylko 1 zł) cena. W 1939 roku Mały Rocznik Statystyczny miał już nakład 85 000 egzemplarzy i zawierał 601 tablic statystycznych. [A. Leinwand, op. cit., s. 88; A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit., s. 199].

³³ J. Negryński, „*Gospodarka Narodowa*” (w *dwudziestą piątą rocznicę*), Kultura (Paryż) 1956, nr 9, s. 96; Pismo powstało w 1931 r. z inicjatywy Czesława Bobrowskiego. Założycielami „*Gospodarki Narodowej*”, oprócz A. Ivánki i Cz. Bobrowskiego byli także: Józef Poniatowski, Waclaw Jastrzębowski, Michał Kaczorowski, Władysław Landau, Tadeusz Łychowski i Kazimierz Sokółowski. [K. Sokółowski, *Bobrowski i „Gospodarka Narodowa”*, „*Ekonomista*” 1984, nr 1-2, s. 29; szerzej patrz: A. Jarosz, „*Gospodarka Narodowa*” i jej zespół, „*Gospodarka Narodowa*” 2001, nr 3, s. 1-13; A. Jarosz, „*Gospodarka Narodowa*” na tle polskich czasopism gospodarczych okresu międzywojennego, w: *Między gospodarką a polityką. Księga jubileuszowa Pana Profesora Zbigniewa Landaua*, red. W. Morawski, Warszawa 2001, s. 119-126].

³⁴ A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit., s. 326.

pisma nazwiska tych samych autorów. Aleksander Ivánka używał pseudonimu Piotr Narzyski³⁵.

W 1931 roku, kiedy ministrem skarbu został Jan Piłsudski, Stefan Starzyński powrócił do Ministerstwa Skarbu³⁶. Wtedy też, na wniosek Starzyńskiego, Ivánka został ponownie przeniesiony do Ministerstwa Skarbu, gdzie do 1933 roku pracował na stanowisku naczelnika Wydziału Budżetowego Związków Prawno-Publicznych³⁷. Zajmował się finansami komunalnymi i sprawami samorządowymi. W tym okresie, oprócz różnych zajęć związanych z budżetem i opłatami komunalnymi, opracowywaniem i opiniowaniem aktów prawnych, Ivánka w znacznym stopniu przyczynił się do oddłużenia i uzdrowienia gospodarki samorządu terytorialnego gmin, powiatów i województw³⁸. W 1932 r. dorywczo zajmował się też sprawami kartelu węglowego³⁹.

W 1933 roku nastąpiła roczna przerwa w pracy Ivánki jako urzędnika. W związku ze zrzeczeniem się obywatelstwa węgierskiego i uzyskaniem obywatelstwa polskiego, odbył w r. 1933/34 służbę wojskową. Początkowo został skierowany na dywizyjny kurs podchorążych piechoty przy 8-ej dywizji piechoty w Modlinie. Kurs trwał pół roku. Następnie otrzymał przydział do 21 Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy”, który stacjonował w warszawskiej Cytadeli⁴⁰. Po powrocie z wojska nadal pracował w Ministerstwie Skarbu jako naczelnik Wydziału Polityki Budżetowej. Ponadto, w latach 1935-1938, był członkiem Rady Nadzorczej Polskiego Radia podczas pełnienia funkcji dyrektora przez brata Stefana Starzyńskiego Romana⁴¹. Praca w Ministerstwie wiązała się równocześnie z kontaktami z Sejmem i Senatem, była więc częstym gościem na posiedzeniach sejmowej komisji budżetowej.

Koniec lat 20. i lata 30. to okres bardzo ożywionej działalności naukowej i publicystycznej Aleksandra Ivánki. Było to spowodowane zarówno uczestnictwem w pracach Pierwszej Brygady Gospodarczej, jak też dużym zaangażowaniem w redagowanie „Gospodarki Narodowej”. Zaangażowanie w sprawy kartelowe, wynikające z obowiązków służbowych w Ministerstwie Skarbu, spowodowało, że wielokrotnie podejmował ten temat w swoich publikacjach.

³⁵ Ibidem, s. 326; A. Jarosz, „Gospodarka Narodowa” i jej zespół, op. cit., s. 11.

³⁶ Na początku 1931 r. Stefan Starzyński, na skutek konfliktu z ówczesnym ministrem skarbu – Ignacym Matuszewskim odszedł z Ministerstwa Skarbu. Jednak pod koniec maja, gdy tekę ministra objął Jan Piłsudski, powrócił na stanowisko wiceministra. [M. M. Drozdowski, Starzyński Stefan, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 42, z. 175, Warszawa-Kraków 2004, s. 485-486]. Warto zaznaczyć, że Jan Piłsudski w ministerstwie nawet nie próbował stwarzać pozorów, że kieruje pracami merytorycznymi. W tej sytuacji przez krótki czas wiodącą rolę w Ministerstwie Skarbu odgrywał Stefan Starzyński [Z. Landau, *Zapomniani Ministrowie Skarbu Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2005, s. 205].

³⁷ AAN, Prezydium Rady Ministrów 1918-1939, cz. VII karty kwalifikacyjne, syg. 140.

³⁸ A. Zawadzki, *Aleksander Ivánka...*, op. cit., s. 126.

³⁹ A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit., s. 176.

⁴⁰ Aleksander Ivánka był jednym z twórców i redaktorów książki pamiątkowej z kursu w Modlinie – *Dywizyjny kurs podchorążych rezerwy 8 Dywizji Piechoty przy 32 P. P. w Modlin. Wrzesień 1933 – marzec 1934*, b.m.w. 1934, red. J. Jazienicki, A. K. Ivánka, W. S. Lewandowski.

⁴¹ P. Janus, op. cit., s. 231.

Był członkiem Klubu Gospodarki Narodowej i zarazem członkiem Pierwszej Brygady Gospodarczej, który najwięcej uwagi poświęcił problemom karteli. Warto zwrócić uwagę na jego poglądy, tym bardziej że jest on uznawany za znawcę spraw kartelowych w Polsce międzywojennej. Ivánka starał się zbadać kwestię karteli w sposób naukowy, a efekty badań przedstawił w swoich publikacjach zamieszczanych w „Drodze”, „Gospodarce Narodowej” oraz zbiorowych pracach Pierwszej Brygady Gospodarczej.

Aleksander Ivánka wskazywał na to, że w Polsce zjawisko kartelizacji rozwija się na innych zasadach niż w krajach dojrzałego kapitalizmu, gdzie przedsiębiorstwa łączą się w okresie kryzysu w celu łagodzenia ujemnych skutków zwężenia pojemności rynku. W Polsce proces powstawania karteli napotyka na duże trudności i opory, często potrzebna jest mediacja i nacisk z zewnątrz. Jego zdaniem wynika to ze względów strukturalnych, tj. braku własnych kapitałów obrotowych przedsiębiorstwa. Uważał, że kartelizacja niesie ze sobą niebezpieczeństwo znacznego osłabienia postępu technicznego w Polsce, z drugiej jednak strony polskiej gospodarce brak jest środków na prowadzenie walki konkurencyjnej na rynku wewnętrznym. Podawał też przyczyny, które wpływają na to, że kartele w Polsce trudno dochodzą do porozumienia. Jego zdaniem jednym z powodów trudności w powstawaniu karteli jest struktura przemysłu polskiego, rozdrobnienie, duża liczba warsztatów, ogromna rozpiętość pomiędzy wielkością fabryk oraz stopniem ich nowoczesności. Sytuację skomplikowały dodatkowo zmienione przez wojnę rynki i warunki zbytu. Polska była, według niego, w okresie poszukiwania „właściwego miejsca w nowym układzie”⁴².

Podkreślał, że kartele, syndykaty i trusty mogą wywierać różnorodny wpływ, „począwszy od działania na wskroś dodatniego aż do zdecydowanie destrukcyjnej działalności. Skala możliwości jest tu szeroka i uzależniona od całego szeregu momentów: warunków gospodarczych państwa, stosunków prawnych, polityki rządu, stosunków socjalnych, charakteru przedsiębiorstwa”. Dokonał on zestawienia dodatnich i ujemnych skutków działania porozumień gospodarczych.

Najważniejszych skutków powstających karteli dopatrywał się w dziedzinie cen, które wcześniej, wskutek istniejącej konkurencji, znajdowały się na niskim poziomie. Uchylenie wolnej konkurencji pozwoliło na podwyższenie poziomu cen, przeważnie znacznie powyżej granicy, przy której przedsiębiorstwo otrzymywało normalne zyski. Wskazywał jednak, że mimo monopolizacji rynku, zwiększenie cen ma swoją granicę, którą określa jedna z trzech przyczyn: zasada opłacalności (zwyżka ceny jest wtedy wskazana, jeśli przyrost zysku na jednostkę towarową jest większy niż ubytek konsumpcji), prawo substytucji (jeśli cena zostaje zbyt wysoko podniesiona, ludzie zastępują ten towar innym) i powstanie konkurencji.

⁴² A. Ivánka, *Problemy strukturalne i koniunkturalne*, „Gospodarka Narodowa” 1931, nr 2, s. 18-19; Warto podkreślić, że członkowie Klubu Gospodarki Narodowej, na łamach swojego pisma, szczególnie dużo uwagi poświęcali przyczynom powstawania monopoli i karteli w Polsce. Wysunięty przez Ivánkę problem słabości polskich przedsiębiorstw i kapitałów, był przez nich szczególnie akcentowany. Powstawanie karteli tłumaczyli złą sytuacją finansową przedsiębiorstw, m.in. patrz: k. o., *Dzieci nędzy*, „Gospodarka Narodowa” 1937, nr 10, s. 143.

Tablica 1

Skutki monopolizacji w przemyśle

Dziedzina	SKUTKI	
	Dodatnie	Ujemne
Produkcja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stabilizacja. 2. Racjonalizacja – zmniejszenie kosztów. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zahamowanie postępu technicznego wskutek warunków umownych, ograniczających współzawodnictwo.
Organizacja rynku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ujednostajnienie warunków sprzedaży. 2. Uchylenie zbędnej i szkodliwej konkurencji. 3. Jednolita organizacja zakupu surowca. 4. Usunięcie zbędnych pośredników. 5. Organizacja eksportu. 6. Redukcja kosztów handlowych, spowodowanych walką konkurencyjną. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Całkowite uzależnienie odbiorców i możliwość stosowania wyzysku. 2. Całkowite uzależnienie dostawców surowców i możliwość stosowania wyzysku. 3. Rabaty. 4. Walka z outsiderami w celu usunięcia ich z rynku. 5. Dumping.
Ceny	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stabilizacja. 2. Możliwość obniżki cen wskutek zmniejszonych kosztów własnych. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zwyżka ceny wyrobów gotowych, będąca wyzyskiem konsumenta. 2. Zniżka ceny surowca, będąca wyzyskiem dostawcy.
Płace i rynek pracy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zwyżka płacy możliwa dzięki niższym kosztom rzeczowym produkcji bądź wyższym cenom. 2. Możliwość stosowania świadczeń socjalnych. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zniżka płacy, 2. Zwiększenie zależności osobistej. 3. Lokaut. 4. Cutting.

Źródło: A. Ivánka, *Kartele, syndykaty, trusty a państwo*, w: *Zagadnienia gospodarcze Polski współczesnej*, Warszawa 1928, s. 103-104

Starał się wskazywać na zagrożenia wynikające z prowadzonej polityki kartelowej. Uważał, że najbardziej niebezpieczne i szkodliwe są kartele, dotyczące produktów pierwszej potrzeby, jak np. kartele zboża czy mięsa. Mają one koszty własne niezależne od wielkości produkcji, a popyt na przedmioty ich handlu nie podlega większym wahaniom w zależności od ceny. Na podnoszeniu cen tych karteli traci więc całe społeczeństwo⁴³.

Ograniczenie konkurencji uważał jednak za korzystne ze względu na ograniczenie kosztów reklamy, ponieważ „reklama może być z punktu widzenia społecznego uznana za pożyteczną tylko wtedy, gdy przyczynia się do wzrostu spożycia (wyjąwszy artykuły zbytku) lub do wzrostu eksportu, natomiast wszelkie wydatki, związane z przeciągnięciem odbiorcy z jednej firmy do drugiej, słuszne z punktu widzenia prywatnego, są z punktu całości gospodarstw zbędne”⁴⁴. Poruszał również kwestię dumpingu, uznając go w odniesieniu do ówczesnej sytuacji za jedyną możliwość rozwiązania problemu nadprodukcji⁴⁵.

⁴³ A. Ivánka, *Kartele, syndykaty, trusty a państwo*, w: *Zagadnienia gospodarcze Polski współczesnej*, op. cit., s. 105.

⁴⁴ Ibidem, s. 105-106.

⁴⁵ Ibidem, s. 106-108.

Zwracał też uwagę na konsekwencje kartelizacji przemysłu dla rolnictwa, pisząc: „tworzenie się więc karteli i syndykatów, o ile ich działalność nie będzie utrzymywana w ramach słuszności gospodarczej, jest groźną bronią skierowaną przeciw wytwórczości rolnej, której skartelizowany przemysł może zagarnąć część przynależnego dochodu społecznego”⁴⁶. Podjął także problem cen produktów skartelizowanych, stając na stanowisku, że szereg karteli wykorzystuje swoją pozycję do podwyższania cen. Z drugiej jednak strony zgadzał się z argumentami Lewiatana o wpływie karteli na racjonalizację produkcji i pozytywnych działań karteli w dziedzinie unormowania zbytu, poprzez likwidację zbyt licznych pośredników⁴⁷. Z przedstawicielami przemysłu zgadzał się również w kwestii ustawy kartelowej przyznając, że i bez niej rząd ma dostatecznie silne środki wpływania na politykę kartelową, zaznaczając jednocześnie, że różnorodność tych środków i brak organizacji je jednoczącej, utrudnia państwu stałą kontrolę nad kartelami. Wskazywał też na fakt, że wprowadzenie ustawy stworzyłoby przymus jawności karteli, co byłoby bardzo pozytywne dla polskiego życia gospodarczego⁴⁸.

Był przeciwny przymusowej kartelizacji, uznając, że w takich sytuacjach rząd powinien w swojej polityce kartelowej kierować się przede wszystkim interesami konsumenta i ingerować w dziedzinę cen. Tworzone kartele powinny być wzięte pod nadzór państwowy⁴⁹. Ta koncepcja odpowiedzialności rządowej za stworzony w wyniku jego polityki kartel zostanie później rozbudowana przez Klub *Gospodarki Narodowej*.

W odniesieniu do sytuacji gospodarczej Polski końca lat dwudziestych, Ivánka uznawał za konieczne popieranie kartelizacji: „W obecnym ustroju gospodarczym stosunek państwa do ruchu kartelizacyjnego jako całości może być tylko pozytywny. Przemawia za tem (ortografia oryginału) również i ten взгляд, że państwu łatwiej jest prowadzić politykę gospodarczą przy centralizacji przedsiębiorstw aniżeli przy decentralizacji”⁵⁰. Uważał on jednak taką politykę za przejściową. Na pytanie jak problem karteli będzie wyglądał w przyszłości, wskazywał dwie ewentualności: pierwsza, że kartelizacja będzie coraz bardziej zanikać, co uważał za zjawisko jak najbardziej pożądane, choć nie dla wszystkich dziedzin przemysłu, a druga, że będzie pozostawała w dotychczasowych formach organizacyjnych, co uważał za zjawisko negatywne, tolerowane tylko w przypadku, gdyby nie zmieniały się warunki kredytowe i stan kapitałów⁵¹.

W późniejszym okresie jego stanowisko stało się bardziej antykartelowe i już na początku lat trzydziestych wskazywał na błędy polityki prokartelowej i związanego z tym zasięgu monopolizacji. Na łamach „*Gospodarki Narodowej*” dowodził, że „nie należy cieszyć się z szerokich postępów kartelizacji w Polsce,

⁴⁶ A. Ivánka, *Zagadnienie kartelizacji w Polsce*, op. cit., s. 18.

⁴⁷ Ibidem, s. 19-20.

⁴⁸ Ibidem, s. 23.

⁴⁹ A. Ivánka, *Zagadnienie kartelizacji w Polsce*, Warszawa 1931, s. 11.

⁵⁰ A. Ivánka, *Kartele, syndykaty, trusty a państwo*, op. cit., s. 104.

⁵¹ A. Ivánka, *Zagadnienie kartelizacji w Polsce*, op. cit., s. 23.

raczej należy widzieć w niej niebezpieczeństwo znacznego osłabienia postępu technicznego w przemyśle”⁵².

1 sierpnia 1939 r. Aleksander Ivánka objął stanowisko dyrektora finansowego Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy. Stan finansowy Warszawy w 1939 roku był bardzo zły. Miasto miało ogromne zobowiązania i zadania. Brak wystarczających, w stosunku do potrzeb, źródeł pokrycia spowodował, że uchwalony na rok 1939/1940 budżet nadzwyczajny w wysokości 62 mln zł miał pokrycie na niespełna 39 mln zł. Znalezienie uzupełniających źródeł pokrycia było zadaniem nowego dyrektora finansowego⁵³. Ivánka nie zdążył wywiązać się ze swojego zadania, ze względu na wybuch wojny stanowisko to piastował zaledwie miesiąc). Podczas oblężenia Warszawy we wrześniu 1939 r. pełnił funkcję szefa finansowego przy Komisarzu Cywilnym Dowództwa Obrony Warszawy. W tym okresie stale współpracował ze Stefanem Starzyńskim, aż do jego aresztowania 27 października 1939 r.

Później był dyrektorem finansowym Zarządu Miejskiego. Starał się dbać o stan finansów miejskich i opracowywał budżet miasta w warunkach okupacji. W tym okresie blisko współpracował z Julianem Kulskim⁵⁴, który wspominał potem: „Aleksander Ivánka do swego przygotowania zawodowego mógł dołączyć bardzo dobrą znajomość języka niemieckiego oraz umiejętność pertraktowania, w której nie tylko argumenty rzeczowe były jego atrybutem. Talent narracyjny i towarzyski, humor, znajomość anegdot, zręczność w dysputach, wiele miał Ivánka zalet. Jak każdy, nie był on też wolny i od wad. (...) był nazbyt skłonny do samodzielności, nawet gdy to nie szło na rękę polityce jego zwierzchnika (...) działał umiejętnie i skutecznie”⁵⁵. We wrześniu 1943 r. z inicjatywy ówczesnego polskiego burmistrza m. Warszawy J. Kulskiego objął stanowisko naczelnego dyrektora Komunalnej Kasy Oszczędności /KKO/ m. Warszawy⁵⁶. Na tym stanowisku zastało go powstanie warszawskie. Po powstaniu został wywieziony do Niemiec, skąd uciekł⁵⁷.

W lutym 1945 r. zgłosił się do rządu polskiego w Lublinie i został mianowany dyrektorem Departamentu Budżetowego w Ministerstwie Skarbu. Na tym stanowisku pracował do października 1949 r. Następnie pracował jako dyrektor finansowy, a później główny księgowy Centrali Mięsarstwa. Na początku

⁵² A. Ivánka, *Problemy strukturalne i koniunkturalne*, „Gospodarka Narodowa” 1931, nr 2, s. 19.

⁵³ A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit., s. 335; J. Kulski, *Stefan Starzyński w mojej pamięci*, Warszawa 1990, s. 54.

⁵⁴ Julian Kulski (1892-1976) – żołnierz Legionów Polskich, 1927-1932 pracownik Ministerstwa Skarbu, gdzie kierował Wydziałem Polityki Kredytowej. W latach 1932-1935 pracownik Państwowego Monopolu Spirytusowego. Od 1935 r. wiceprezydent Warszawy, jeden z najbliższych współpracowników Stefana Starzyńskiego. Za zgodą władz Polskiego Państwa Podziemnego w latach 1939-1944 był komisarycznym burmistrzem Warszawy [S. Łoza, op. cit., s. 397; A. Słomczyński, *Julian Kulski 5 XII 1892 – 18 VIII 1976*, Kronika Warszawy 1977, nr 2, s. 212-125; J. Kulski, *Z minionych lat życia 1892-1945*, Warszawa 1982, passim].

⁵⁵ J. Kulski, *Zarząd Miejski Warszawy 1939-1944*, Warszawa 1964, s. 57.

⁵⁶ Ibidem, s. 145, 153, 154.

⁵⁷ Archiwum SGH, Akta osobowe doktoranta Aleksandra Ivánki, sygn. J-8/FS; A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit., s. 561 i nn.

1953 r. Centrala Mięsna przestała istnieć – została wówczas podzielona na dwa centralne zarządy, a Ivánka objął funkcję starszego księgowego w Hurtowni Spożywczej nr 1 w Warszawie⁵⁸. W lipcu 1956 r. objął stanowisko pracownika inżynieryjno-technicznego w Instytucie Ekonomiki i Organizacji Przemysłu. W 1958 r. w związku z utworzeniem Najwyższej Izby Kontroli został powołany na stanowisko dyrektora Departamentu Budżetu Państwa i Finansów. Zajmował się koordynacją pracy terenowych delegatur NIK w zakresie opracowania uwag o wykonaniu budżetów terenowych przedkładanych na sesje wojewódzkich rad narodowych. Współpracował też przy zorganizowaniu stałej współpracy NIK z Kancelarią Sejmu oraz sekretariatami komisji sejmowych⁵⁹. W NIK pracował aż do momentu przejścia na emeryturę w 1970 roku⁶⁰.

W okresie powojennym nadal zajmował się też działalnością naukową i dydaktyczną. Prowadził m.in. wykłady zlecone z zagadnień finansów i budżetu na SGH i na SGPIS, teorii pieniądza na Uniwersytecie Warszawskim, kontroli finansowej na Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi. Od 1955 r. był też konsultantem na studiach zaocznych prowadzonych przez Polskie Towarzystwo Ekonomiczne. W pracy naukowej skupiał się na zagadnieniach związanych z szeroko pojętymi finansami⁶¹. 23 lutego 1962 roku złożył podanie o otwarciu przewodu doktorskiego, przy Katedrze Budżetu Państwa. Planowana rozprawa doktorska była zatytułowana „Sens ekonomiczny równowagi budżetowej w systemie finan-

⁵⁸ Archiwum SGH, Akta osobowe doktoranta Aleksandra Ivánki, syg. J-8/FS.

⁵⁹ A. Zawadzki, *Aleksander Ivánka...*, op. cit., s. 129.

⁶⁰ Archiwum SGH, Akta osobowe pracownika Aleksandra Ivánki, syg. J-9/K 1950/1951.

⁶¹ A. Ivánka, *Preliminarz budżetowy na r. 1947*, *Gospodarka Planowa* 1947, nr 8, s. 298-304; idem, *Finanse publiczne*, Warszawa 1950; idem, *Uwagi w związku z kredytowaniem na obrót przedsiębiorstw handlowych*, *Finanse* 1954, nr 2, s. 68-76; idem, *Porządkowanie dokumentacji*, *Rachunkowość* 1954, nr 12, s. 528-532; idem, *Zeszyt specjalny w sprawie obiegu dokumentów*, *Przepisy Wewnętrzne Centralnego Zarządu Hurtu Spożywczego* 1956, nr 6, s. 1-175 (opracowanie nagrodzone jako pomysł racjonalizatorski przez C.Z.H.S.); idem, *Klasyfikacja kosztów w handlu uspołecznionym a jej przydatność do analizy ekonomicznej*, *Handel Wewnętrzny* 1956, nr 4, s. 14-24; idem, *O większą samodzielność i rentowność przedsiębiorstw (charakterystyka akcji w miesiącu wrześniu 1956 r.)*, *Biuletyn Zakładu Rachunkowości IEiOP* 1956, nr 4, s. 4-20; idem, *Bałamutność sprawozdawczości finansowej, jej charakter i przyczyny żywotności*, *Biuletyn Zakładu Rachunkowości IEiOP* 1956, nr 5, s. 11-30; idem, *Zagadnienie prezentacji bilansu z punktu widzenia potrzeb przedsiębiorstwa*, *Wiadomości Narodowego Banku Polskiego* 1957, nr 1, s. 8-29; idem, *Czasopisma zagraniczne dotyczące rachunkowości znajdujące się w polskich bibliotekach*, *Biuletyn Zakładu Rachunkowości IEiOP* 1957, nr 7, s. 8-29; idem, *Współczesne teorie burżuazyjne pieniądza*, Warszawa 1957, s. 40; idem, *Analiza rezerw robotniczych*, *Ekonomika i Organizacja Pracy* 1958, nr 5, s. 205-213; idem, *Finanse gospodarki uspołecznionej*, wyd. I 1958, wyd. 1960, s. 164; idem, *O założeniach rozwoju handlu Stolicy w latach 1959-1965*, *Handel Wewnętrzny* 1960, nr 1, s. 82-93; idem, *Finanse i polityka finansowa państw kapitalistycznych*, Warszawa 1961, s. 130; idem, *Nadal aktualne sprawy kontroli, analizy i rewizji*, *Rachunkowość* 1961, nr 5, s. 177-183; idem, *Rola teorii finansów w polityce finansowej współczesnego kapitalizmu*, *Finanse* 1961, nr 5, s. 27-33; idem, *Koszt poprawy o 1% zaspokojenia potrzeb komunalnych*, *Prace i materiały Techniczno-Ekonomiczne Rady Naukowej przy Prezydium Stołecznej Rady Narodowej. Sekcja 6 – ekonomiki komunalnej*, Warszawa 1963; idem, *Wdrażanie wyników kontroli*, *Kontrola Państwowa* 1964, z. 1, s. 1-8; idem, *Kontrola finansowa w państwach socjalistycznych*, Warszawa 1966.

sów kapitalistycznych”, a jej promotorem był prof. dr Leon Kurowski⁶². Rada Wydziału Finansów i Statystyki SGPiS na posiedzeniu 27 lutego 1962 podjęła decyzję o otwarciu przewodu doktorskiego i zatwierdziła temat pracy⁶³.

W 1964 r. ukazały się wspomnienia Aleksandra Ivánki, zatytułowane „Wspomnienia Skarbowca”⁶⁴. Zostały spisane z inicjatywy Tadeusza Szturm de Sztrema, który pracował wówczas w PWN i miał możliwość wywierania wpływu na politykę wydawniczą tej oficyny. Namawiał wielu swoich przyjaciół i znajomych do pisania wspomnień. W wyniku jego inspiracji w redakcji Historii PWN zaczęły ukazywać się wspomnienia działaczy gospodarczych, społecznych i politycznych. Wśród opublikowanych materiałów znalazły się wspomnienia Aleksandra Ivánki, który z Tadeuszem Szturm de Sztremem był zaprzyjaźniony⁶⁵. W późniejszych latach Ivánka publikował, w formie krótkich artykułów, wspomnienia dotyczące osób, z którymi współpracował i przyjaźnił się w okresie międzywojennym⁶⁶. Udzielił też wywiadu, w którym wspominał Tadeusza Szturm de Sztrema⁶⁷.

Aleksander Ivánka nie należał do żadnego stronnictwa politycznego, ale bardzo angażował się w działalność społeczną. Był wiceprzewodniczącym Sekcji Finansowej Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego oraz przewodniczącym Sekcji Ekonomiki Komunalnej w Techniczno-Ekonomicznej Radzie Naukowej przy Prezydium Rady Narodowej m.st. Warszawy, członkiem i zastępcą przewodniczącego Techniczno-Ekonomicznej Rady Naukowej przy Prezydium Rady Narodowej m.st. Warszawy, członkiem PTE oraz członkiem Zarządu Oddziału Warszawskiego i członkiem Rady Programowej Warszawskiej Dyrekcji Szkolenia Ekonomicznego PTE oraz członkiem Towarzystwa Miłośników Historii⁶⁸. Uczestniczył w pracach pracowni Dziejów Warszawy Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk⁶⁹.

⁶² Leon Kurowski (1907-1998) prawnik i ekonomista, specjalizował się w prawie skarbowym; absolwent i wykładowca Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie. W latach 1944–1945 był dyrektorem Biura Prezydialnego KRN w Lublinie, a równocześnie wykładowcą na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W latach 1945–1951 był podsekretarzem stanu w Ministerstwie Skarbu. Wieloletni wykładowca UMK, Uniwersytetu Warszawskiego i SGPiS. [J. Harasimowicz, *Leon Kurowski 1907-1998*, *Studia Iuridica* 1999, t. XXXVII, s. 230-231; *Kto jest kim w Polsce 1984*, Warszawa 1984, s. 500-501; *Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny. Edycja 3*, Warszawa 1993, s. 370-371].

⁶³ Archiwum SGH, Akta osobowe doktoranta Aleksandra Ivánki, syg. J-8/FS A.

⁶⁴ A. Ivánka, *Wspomnienia skarbowca*, op. cit.

⁶⁵ A. Leinwand, op. cit., s. 181.

⁶⁶ Wśród osób, które wspominał znaleźli się: Stefan Starzyński [A. Ivánka, *Żołnierz Dobra i Honoru*, op. cit., s. 80-85], Andrzej Grodek [A. Ivánka, *„Nasz Grodek”*. *Warszawskie wspomnienia*, Stolica 1975, nr 21, s. 16], Wacław Fabierkiewicz [A. Ivánka, *Profesor Wacław Fabierkiewicz (1891-1967)*, op. cit., s. 569-571] i Bronisław Miklaszewski [A. Ivánka, *Rektor Bronisław Miklaszewski. Warszawskie wspomnienia*, Stolica 1971, nr 48, s. 16].

⁶⁷ Wywiad w sprawie Tadeusza Szturm de Sztrema był jednym ze źródeł, stanowiących podstawę biografii Tadeusza Szturm de Sztrema [A. Leinwand, op. cit., s. 8, 78-80, 90, 118-119, 118, 201].

⁶⁸ Archiwum SGH, Akta osobowe pracownika Aleksandra Ivánki, syg. J-9/K 1950/1951.

⁶⁹ M.M. Drozdowski, *Stefan Starzyński w opinii Józefa Krzyczkowskiego – szefa Biura Kadr Zarządu Miejskiego*, *Kronika Warszawy* 2009, nr 142, s. 12.

Za swoje osiągnięcia był wielokrotnie nagradzany, m.in. Medalem Zwycięstwa i Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski, Złotą Odznaką m.st. Warszawy oraz Złotą Odznaką PTE. Zmarł 28 października 1976. Pochowany został w rodzinnym grobie na Powązkach⁷⁰.

Bibliografia

- AAN, Prezydium Rady Ministrów 1918-1939, cz. VII karty kwalifikacyjne, sygn. 140.
Akta osobowe pracownika SGH Aleksandra Ivánki J-9/K BE 50.
Archiwum SGH, Akta osobowe doktoranta Aleksandra Ivánki, sygn. J-8/FS A.
Archiwum SGH, Akta osobowe studenta Aleksandra Ivánki, sygn. 1742/WSH A.
Chajń L., *Polskie wolnomularstwo 1920-1938*, Warszawa 1984.
Drozdowski M., *Starzyński Stefan*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 42, z. 175, Warszawa-Kraków 2004, s. 485-486.
Drozdowski M., *Stefan Starzyński w opinii Józefa Krzyczkowskiego – szefa Biura Kadr Zarządu Miejskiego*, Kronika Warszawy 2009, nr 142, s. 6-13.
Drozdowski M., *Stefan Starzyński, prezydent Warszawy*, wyd. II, Warszawa 1980.
Drozdowski M., *Stefan Starzyński. Legionista, polityk gospodarczy, prezydent Warszawy*, Warszawa 2006.
Dywizyjny kurs podchorążych rezerwy 8 Dywizji Piechoty przy 32 P. P. w Modlin. Wrzesień 1933 – marzec 1934, bmw 1934, red. J. Jazienicki, A. K. Ivánka, W. S. Lewandowski.
Dziewulski K., *Spór o etatyzm: dyskusja wokół sektora państwowego w Polsce międzywojennej 1919-1939*, Warszawa 1981.
Ekonomia polityczna i historia doktryn ekonomicznych. Kurs repetytoryjny, oprac. A. Ivánka, Warszawa 1925.
Harasimowicz J., *Leon Kurowski 1907-1998*, Studia Iuridica 1999, t. XXXVII, s. 230-231.
Ivánka A., „*Nasz Grodek*”. *Warszawskie wspomnienia*, Stolica 1975, nr 21, s. 16.
Ivánka A., *Analiza rezerw robotniczych*, *Ekonomika i Organizacja Pracy* 1958, nr 5, s. 205-213.
Ivánka A., *Balamutność sprawozdawczości finansowej, jej charakter i przyczyny żywotności*, Biuletyn Zakładu Rachunkowości IEiOP 1956, nr 5, s. 11-30.
Ivánka A., *Czasopisma zagraniczne dotyczące rachunkowości znajdujące się w polskich bibliotekach*, Biuletyn Zakładu Rachunkowości IEiOP 1957, nr 7, s. 8-29.
Ivánka A., *Finanse gospodarki uspołecznionej*, wyd. I, Warszawa 1958, wyd. II, Warszawa 1960.
Ivánka A., *Finanse i polityka finansowa państw kapitalistycznych*, Warszawa 1961.
Ivánka A., *Finanse publiczne*, Warszawa 1950.
Ivánka A., *Klasyfikacja kosztów w handlu uspołecznionym a jej przydatność do analizy ekonomicznej*, *Handel Wewnętrzny* 1956, nr 4, s. 14-24.
Ivánka A., *Kontrola finansowa w państwach socjalistycznych*, Warszawa 1966.
Ivánka A., *Koszt poprawy o 1% zaspokojenia potrzeb komunalnych*, Warszawa 1963.
Ivánka A., *Nadal aktualne sprawy kontroli, analizy i rewizji*, *Rachunkowość* 1961, nr 5, s. 177-183.
Ivánka A., *O większą samodzielność i rentowność przedsiębiorstw (charakterystyka akcji w miesiącu wrześniu 1956 r.)*, Biuletyn Zakładu Rachunkowości IEiOP 1956, nr 4, s. 4-20.
Ivánka A., *O założeniach rozwoju handlu Stolicy w latach 1959-1965*, *Handel Wewnętrzny* 1960, nr 1, s. 82-93.
Ivánka A., *Porządkowanie dokumentacji*, *Rachunkowość* 1954, nr 12, s. 528-532.
Ivánka A., *Preliminarz budżetowy na r. 1947*, *Gospodarka Planowa* 1947, nr 8, s. 298-304.
Ivánka A., *Problemy strukturalne i konjunkturalne*, „*Gospodarka Narodowa*” 1931, nr 2.

⁷⁰ A. Zawadzki, *Aleksander Ivánka...*, op. cit., s. 130.

- Ivánka A., *Profesor Wacław Fabierkiewicz (1891-1967)*, *Ekonomista* 1968, nr 3, s. 569-571.
- Ivánka A., *Rektor Bronisław Miklaszewski. Warszawskie wspomnienia, Stolica* 1971, nr 48, s. 16.
- Ivánka A., *Rola teorii finansów w polityce finansowej współczesnego kapitalizmu*, *Finanse* 1961, nr 5, s. 27-33.
- Ivánka A., *Statystyka handlu wewnętrznego w Polsce*, *Kwartalnik Statystyczny* 1930, t. 7, z. 4, s. 1564-1576.
- Ivánka A., *Statystyka handlu wewnętrznego w Polsce*, Warszawa 1930.
- Ivánka A., *Uwagi w związku z kredytowaniem na obrót przedsiębiorstw handlowych*, *Finanse* 1954, nr 2, s. 68-76.
- Ivánka A., *Wdrażanie wyników kontroli*, *Kontrola Państwowa* 1964, z. 1, s. 1-8.
- Ivánka A., *Wspomnienia skarbowca*, Warszawa 1964.
- Ivánka A., *Współczesne teorie burżuazyjne pieniądza*, Warszawa 1957, s. 40.
- Ivánka A., *Zagadnienia kartelizacji w Polsce*, w: *Pięć lat na froncie gospodarczym*, t. II, Warszawa 1931, s. 364-384.
- Ivánka A., *Zagadnienia kredytu w Niemczech podczas wojny 1914-1918*, Warszawa 1928.
- Ivánka A., *Zagadnienia polityki gospodarczej państwa wobec karteli i trustów*, w: *Zagadnienia gospodarze Polski współczesnej*, Warszawa 1928, s. 98-127.
- Ivánka A., *Zagadnienie prezentacji bilansu z punktu widzenia potrzeb przedsiębiorstwa*, *Wiadomości Narodowego Banku Polskiego* 1957, nr 1, s. 8-29.
- Ivánka A., *Zeszyt specjalny w sprawie obiegu dokumentów*, *Przepisy Wewnętrzne Centralnego Zarządu Hurtu Spożywczego* 1956, nr 6, s. 1-175.
- Ivánka A., *Żołnierz Dobra i Honoru Polski*, w: *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, oprac. M.M. Drozdowski, Warszawa 1982, s. 80-85.
- Janus P., *W nurcie polskiego etatyzmu. Stefan Starzyński i Pierwsza Brygada Gospodarcza 1926-1932*, Kraków 2009.
- Jarosz A., „Gospodarka Narodowa” i jej zespół, „Gospodarka Narodowa” 2001, nr 3, s. 1-13.
- Jarosz A., „Gospodarka Narodowa” na tle polskich czasopism gospodarczych okresu międzywojennego, w: *Między gospodarką a polityką. Księga jubileuszowa Pana Profesora Zbigniewa Landaua*, red. W. Morawski, Warszawa 2001, s. 119-126.
- Jarosz-Nojszewska A., *Wyższa Szkoła Handlowa 1915-1933*, w: *Historia Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie 1906-2006*, pod red. W. Morawskiego, Warszawa 2006, s. 43-63.
- k. o., *Dzieci nędzy*, „Gospodarka Narodowa” 1937, nr 10, s. 143.
- Kaliński J., *Jan Dmochowski. Rektor WSH w 1928 r.*, w: *Poczet rektorów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie*, Warszawa 2006, s. 29-30.
- Kofman J., *Ekonomista*, w: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. 1, Warszawa 1981, s. 157.
- Kto jest kim w Polsce 1984*, Warszawa 1984.
- Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny. Edycja 3*, Warszawa 1993.
- Kulski J., *Z minionych lat życia 1892-1945*, Warszawa 1982.
- Kulski J., *Zarząd Miejski Warszawy 1939-1944*, Warszawa 1964.
- Landau Z., *Rozwój ustawodawstwa kartelowego w Polsce międzywojennej na tle polityki kartelowej rządu*, *Kwartalnik Historyczny* 1972, z. 1.
- Landau Z., Sierpiński W., *Osiemdziesiąt lat Ekonomisty 1900-1980*, „Ekonomista” 1980, nr 5-6, s. 1027-1050.
- Landau Z., *Zapomniani Ministrowie Skarbu Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2005.
- Leinwand A., *Tadeusz Szturm de Sztrem*, Warszawa 1987.
- Łoza S., *Czy wiesz kto to jest?*, t. 1, Warszawa 1938.
- Mróz W., *Działalność dydaktyczna Wyższej Szkoły Handlowej – Szkoły Głównej Handlowej w latach 1915-1930*, Warszawa 1994.
- Negryński J., „Gospodarka Narodowa” (w dwudziestą piątą rocznicę), *Kultura* (Paryż) 1956, nr 9.
- Notkowski A., *Droga*, w: *Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 81.

- Podolska-Meducka A., *Polskie ustawodawstwo kartelowe w latach 1918-1939*, Warszawa 2003.
- Słomczyński A., *Julian Kulski 5 XII 1892 – 18 VIII 1976*, Kronika Warszawy 1977, nr 2, s. 212-125.
- Sokołowski K., *Bobrowski i „Gospodarka Narodowa”*, „*Ekonomista*” 1984, nr 1-2.
- W XX-lecie Stowarzyszenia Wychowañców Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie*, Warszawa 1933.
- Zagóra-Jonszta U., *Etatyzm w polskiej myśli społeczno-ekonomicznej Górnego Śląska: 1922-1939*, Wrocław 1996.
- Zagóra-Jonszta U., *Pierwsza Brygada Gospodarcza i Klub Gospodarki Narodowej wobec ekonomicznej roli państwa*, *Ekonomista* 1993.
- Zagóra-Jonszta U., *Spory o model gospodarki Drugiej Rzeczypospolitej (Problemy etatyzmu, planowania i kartelizacji)*, Katowice 1991.
- Zawadzki A., *Aleksander Ivánka 4 X 1904 – 28 X 1976*, Kronika Warszawy 1977, nr 2.

Aleksander Konstanty Ivánka (1904-1975)

Summary

The article reflects on the life and career of the late Hungarian-Polish economist and journalist Aleksander Konstanty Ivánka (1904-1975), with a special focus on his work during the period between the two world wars. A search at the Central Archives of Modern Records (AAN) in Warsaw and the Warsaw School of Economics (SGH) Archives, combined with an analysis of historic publications and material, enabled the author to retrace the course of Ivánka's professional career, his work as an economist and journalist as well as his socioeconomic views.

Ivánka was a Pole of Hungarian origin who graduated from the Warsaw School of Economics and went to work as a senior official at the Ministry of the Treasury. He also worked at the Central Statistical Office (GUS) and was one of the closest collaborators of former Warsaw Mayor Stefan Starzyński. In 1931, together with a group of associates, Ivánka founded *Gospodarka Narodowa*, a weekly in which he published many of his articles. He was also a member of the editorial board of *Gospodarka Narodowa*. In his work as a researcher and journalist, Ivánka mainly dealt with issues related to cartels and trusts, but in the early 1930s he also studied internal trade statistics. During World War II, in his capacity as financial director of the City Administration, Ivánka played a major role in managing Warsaw's finances. After the war he continued his research career. He lectured at the University of Warsaw, the Warsaw School of Economics – then called the Central School of Planning and Statistics (SGPiS) – and the Łódź University of Economics. He also worked at the Central Planning Office (CUP) and the central auditing office NIK. Ivánka wrote a book entitled *Wspomnienia skarbowca* (1964).

Keywords: Aleksander Ivánka, *Gospodarka Narodowa*, cartels, Stefan Starzyński